

Ha létezne a „szép versek” mintájára válogatás, amelybe egy adott évben megjelent legalaposabb, legértőbb, legelegánsabban megírt esszéket gyűjtenénk, abba a „Lull mester álma” bizonyosan bekerülne. Alapos és kifinomult. Tanít és elgondolkodtat. Pontosságával és stílusával gyönyörködtet. Főhajtás, kézírás és baráti hátba veregetés a szerzőnek – aki talán nem veszi rossz néven, hogy óvatosan ellenvéleményt jelenítek meg okfejtése minden olyan pontján, ahol hidat ver a gondolkodás automatizálásának lullai ideája és a napjaink „digitális protézisekkel megtámogatott” információ- és tudástermelése miatt ébredő rossz közérzet között.

A világra vonatkozó tudás „áttekinthetősége”, amelynek a Bábeli Könyvtár katalógusa volna a metaforája, lehet ugyanis formába öntött humanista vagy protohumanista vágykép, de attól, hogy egykor megjelent a gondolatok piacán, éltre kelt és hatni kezdett, még nem kell feltétlenül igaznak lennie. Miért is fogadnánk automatikusan el? Abból, hogy visszatérően artikulálódik az igény, nem következik, hogy megfogalmazóik helyesen foglalnak állást a tudásra vonatkozó alapvető ismeretelméleti kérdésekben, és pláne nem következik, hogy a tudás össztermégek gyarapodása miatt távolodnánk ettől az ideális állapottól. Mintha egyszer legalábbis már közel lettünk volna hozzá... Irreális elképzelés, lefegyverző illúzió ez már az első pillanattól, és a feleslegesen felállított norma teljesíthetlensége miatti rossz érzés azóta is újra és újra megszüli a tudás túltermelésének, az információs túltelítődésnek az egymásra nagyon hasonlító, fogfájós mítoszait.

Ugyan miért is kéne a világ „minden párhuzamos szeletében egyszerre jelen lenni”, és miért töltene el bennünket „kényelmetlen lekifurdalás és hiányérzet”, hogy erre nem vagyunk képesek? Erre sem Lullus századában, sem korábban, a római tudomány-enciklopédisták vagy még korábban Arisztotelész esetében sem volt szemernyi esély. Nincs a megismerésnek „aranykora”, amihez képest osztoznánk, romlanánk, ahonnan távolodnánk. A nyelvek, a kultúrák, a vallások, az iparos és hadi mesterségek, a hajózási és navigációs tudások, az orvoslásra vonatkozó ismeretek, később a tudományok számossága és színessége miatt a „fragmentumokban létezés” a kezdetektől megkerülhetetlen adottság, és egyként igaz az ókori magaskultúrákra, a hellenizmusra, a Karoling-reneszánszra vagy a humanizmus évszázadaira. Kizárólag azért hihették sokan a szellem kiváló és fürge agyú emberei közül, hogy elérhető egy „szépséges és összefüggő, egyetlen áttekinthető rendbe foglalt” tudás-építmény, mert végtelenül keveset tudtak arról, hogy mit nem tudnak, miközben gondolkodásukat gúzsba kötötte az isteni mindenhatóság mémje. Ha transzcendens omnipotencia létezik, akkor annak bizonyára van e világi visszfénye. A hit habarcsmentes épületének mintájára kifaraghatóak a tudás sziklaszentélyének falai, egy „fölmérhetetlen csarnok homályba vesző boltzatai”. Az anyagi világ törvényei, a kozmogónia, az ember Múltban megtett útja, az etnogenezis, a társadalmi lét és erkölcs bonyolult kérdései néhány bibliai szöveghellyel és értelmezéssel kerek mikroverzummá rendezhetőek, amibe egyszerűen csak be kell illeszteni a tudás új darabkait.

Lám, a mi katalán mesterünk is megmártózott ugyan hispán kabbalisták, görög platonisták, arab logikusok és csavaros agyú mullahok elméjének hús vizeiben, de mit sem tudott például a páratlan gazdagságú kínai, koreai, japán civilizációkról, vagy mondjuk arról, hogy az andoki Chimu birodalomban, a Rio Moche völgyében több száz évvel az ő logikai masinájának megszületése előtt 75 láb hosszú zsinórral oda-vissza telefonbeszélgetéseket folytattak egy fürge, invenciózus nép fiai, akik szellemes csatornarendszerekkel és öntözőberendezésekkel varázsoltak paradicsomot a sivatagba.

A Bábeli Könyvtár azért is félresikerült analógia, mert nagy-nagy optikai csalódás és mindent eltorzító kiindulópont azt hinni, hogy a tudás a textuális hagyományban, a kéziratokban, könyvekben, illetve azok címeiben (metaadataiban) él, ahogyan a világgönyvtárak pionírjai gondolták (Konrad Gessner a 16. században vagy a Mundaneum belga ügyvéd-hősei, Paul Otlet és Henri La Fontaine a huszadik század elején). A diskurzusképzésnek, az ismeretek sokszorosításának és rendszerezésének, a tér és az idő legyőzésének növekvő fontosságú, nélkülözhetetlen eszközei az írásjelekké párolt és így akkumulálható, tárolható, tárgyiasított „exformációk”, de ezek információvá és tudássá csakis a megismerő értelemmel való találkozásor válnak ismét. A tudás egyetlen és kizárólagos hordozója az emberi fő, amely a saját transzformációk mellett mások elmetartalmainak közvetlen vagy közvetített megismerésével, áramlások csomópontjaiként, rendező-pályaudvaraiként szervezi egyedi tartalommal saját jelentésvilágát. Miatt félreértés a jeleket sokszorosító és rekombinálo intelligens masinák kimeneteiben is tudást keresni, mert az részben magába az irányító algoritmusba fagy bele, részben a kimenetet értelmező és felhasználó agymunka révén születik csak meg. A (nyomatott, sugárzott, szerverről képernyőre lehívható) jelek tömegét pedig különösképp nem szabad összekeverni az információval, mert az csak akkor születik meg, újra és újra, amikor megismerő értelmünk ráirányul a jelekre. Nincs mibe belefulladni, beleveszni, a rettegett információs özönvíz egész egyszerűen nem létezik. Az általunk nem reprezentált jelvilág tőlünk távoli világokban rezeg, mint azok a kozmikus sugárzások, amelyeknek keresztútjában létezőnk a nap 24 órájában – csak éppen nincs róluk tudomásunk, nem érzékeljük ezeket. Az információ nem lerohan, megtámad minket, mint egy ragadozó, nem eláraszt, mint az árhullám, hanem magunkhoz hívjuk, szólítjuk, mint egy megszelídített háziállatot, és szomjunkat enyhítjük vele. (Vitázó kedvűeknek: kéretik nem a plakátokkal, reklámokkal meg híradós politikus-beszédekkel érvelni ez ellen. Amióta Arany János olyan szépen szólt a fősodor és a parton hátrakanyarodó holt víz viszonyáról, azóta nem illik létező, de nem meghatározó mozzanatokat a sarkalatos és lényegi elemekkel összekeverni.)

A fentiekén túl a Bábeli Könyvtárosoknak a hübriszük is méretes. Azt gondolják, hogy „a roppant tudásmozaiknak” nekiveselkedni egyenesen az ő küldetésük, kellő alázattal vállalt sziszifuszi feladatuk, miközben napnál világosabb (és az igazán enciklopédikus elmék, a mindenkori legnagyobb polihisztorok kivétel nélkül tisztában is voltak vele), hogy a tudás termelése, megújítása, rendezése kollektív tett: nem egyetlenegy, hanem nagyon sok, hálózatba kapcsolt agy együttes teljesítménye produkálja a kimeneteket. A folyamatosan finomodó közös fogalmak és ismeret-csomagok teszik lehetővé a párbeszédet, a jelentéscserét, makacsul megkonstruálva a gondolkodás közös talapzatait, lehorgonyozva a nyelvi és fogalmi megragadást, miközben a tudattartalmak egyedisége és sokfélesége szakadatlanul szüli az új jelentéseket. A valóságnak tehát csak az egyik fele az, hogy „minél több és több homo sapiens születik, cseperedik föl és sajátítja el az olvasás és betűvetés tudományát, annál több fejben állnak össze többé-kevésbé hasonló mintázatokká a gondolatok, melyeket a közösen forgatott könyvek, a hasonló élettapasztalatok, vagy a mindenütt egyforma élettani késztetések sugallnak”. Evvel egyidejűleg azonban minden egyes fejet a tudattartalmak teljesen eredeti kombinációinak tömege is jellemez: elég csak egyetlen könyvnyi, személyes tapasztalatnyi, „élettani késztetésnyi” különbség, és a feldolgozás mókuskerekében a feltartóztathatatlan mintázatképződés máris új együttállásokat eredményez. Emiatt futhatnak végig azonos külső impulzusok is egészen eltérő feldolgozási pályákon, emiatt történhet meg, amit hol innovációnak, hol heurisztikus pillanatnak, hol véletlenül vagy játékosan egymás mellé sodort elemekből felépülő új variációnak, mutációnak látunk.

Az egyéni információs univerzumok – ahogy Norbert Wiener jó szemmel észrevette – mindig csak részleges átfedésben vannak a csoportinformációval, a közösen birtokolt tudásjóságokkal. Minden csoportinformáció senkinek nem áll a rendelkezésére, csak abból valamennyi – és nagyon sok, individuálisnak megmaradó információ is létezik, amelyekből soha nem lesznek csoportszintűek. Ez a fajta „végesség és korlátosság”, illetve esetlegesség a forrása annak, hogy egyéni szinten mindig új mintázatok jöhessenek létre, és azok egy része előbb-utóbb mások számára is elérhetővé váljon, evvel az össz-készlet gyarapodjon.

Egyetemi diákjaim olvasmányszerkezetének változásait fürkészve (és időről időre felmérve) azt kellett észrevennem, hogy évtizedes távlatban érdekes eltolódás ment végbe. Valamikor ugyanaz az évfárat – részben az országosan standardizált kötelező olvasmányok révén – nagyjából ugyanazokat a könyveket olvasta és ismerte, így a tudásnak ebben a szegletében csoportinformáció és egyéni információ egészen közel álltak egymáshoz. Mostanra ez átfordult egy bonyolultabb rajzolatba. Alig találunk közös olvasmányt, ellenben sok egyedi olvasmánymix létezik – ám az ezekben szereplő címek száma messze meghaladja az egykori sokaságot. A közös csoportinformáció tehát jóval kevesebb, mint az egyéni, ám rakjuk csak egymás mellé az egyének által birtokolt eredeti információkat, és azok nagyságrendekkel fogják felülmúlni az individuális tartományt. Ebben az állapot-térben a lehetséges jelentéscserék száma is ugrásszerűen megnő – elég, ha az olvasók beszélgetnek egymással.

De induljunk máshonnan.